

Het 'kasteel' van Tilburg en zijn voorgangers

Terugblik op de lezing door Bas Aarts

Over de term 'kasteel' is Bas Aarts enigszins sceptisch als het gaat over het kasteel van Tilburg. "Kasteel, het is op het randje, maar vooruit", aldus de historicus en kastelenkenner bij uitstek. In zijn lezing plaatste Bas het kasteel van Tilburg in de context van de Brabantse geschiedenis en andere 'voorgangerkastelen'.

Tilburg kende in het verleden een aantal gebouwen die als kasteel werden aangemerkt. Naast Huize Broekhoven en Huize Moerenburg stond er op de Hasselt een gebouw met de naam 'stenen camer'. Dit omwaterde landhuis had blijkbaar wel de uitstraling van een kasteel maar was niet te vergelijken met de zware middeleeuwse burchten. Feitelijk komt het huidige paleis-raadhuis qua uiterlijk nog het dichtst in de buurt van zo'n middeleeuwse burcht: torens, kantelen en 'schietgaten' moeten onze fantasie prikkelen. Maar ook dit 'kasteel' is slechts een geromantiseerde replica.

Wat een deceptie! Maar hoe zat het dan wel?

Omstreeks 1200 waren de vroege heren in het gebied 'van de Tilburgen' de baas over een brede strook grond ten noorden van de Leij, van Goirle tot en met Helvoirt. Deze adellijke heren, de 'Giselberten' genoemd, hadden hun burcht Ter Borch aan de samenloop van Leij (Voorste Stroom) en Reusel (Achterste Stroom) aan de oostkant van Oisterwijk. Hier stond ook een watermolen, die pas in de 20e eeuw werd afgebroken.

De kunstmatige heuvel (motte), waarop hun houten kasteel stond, werd omstreeks 1800 afgegraven. Nu ligt daar nog een verwilderd bos met gedeelten van de oude gracht. Op luchtfoto's uit 1944 en circa 1960 zijn de contouren van de heuvel echter nog goed zichtbaar. En met de huidige technieken waarbij het landschap zelfs tot op het maaiveld gereconstrueerd kan worden, blijkt hoe en waar de burcht moet hebben gestaan. Verder bestond het complex uit een hoofdgebouw op de heuvel met een houten palissade er omheen. Deze kon via een brug bereikt worden vanaf een lagergelegen deel, waar een houten voorburcht stond.

Kort na 1200 nam Hendrik I, hertog van Brabant de burcht én de macht over van de 'heren van Tilburg'. In 1210 stichtte hij ter plaatse een marktplaats, die vandaag nog steeds bestaat onder de naam 'De Lind'. Sindsdien werd het oude Oost-Tilburg voortaan Oisterwijk genoemd. Het voormalige West-Tilburg omvat tegenwoordig grofweg het huidige Tilburg.

In de voorafgaande eeuw had het grondgebied van Brabant vorm gekregen. Vanuit Leuven breidde het gebied zich uit naar Brussel, Luik en Antwerpen. Omdat ook het plaatsje Orthen bij 's-Hertogenbosch in bezit van de hertog was, wilde deze zich ook het tussenliggende gebied toe-eigenen. Zo bereikte het gebied in 1250 zijn grootste omvang. Oisterwijk, Eindhoven en Den Bosch ontwikkelden zich tot steden. Tilburg bleef voornamelijk een onbeduidend dorp.

Wanneer komt Tilburg dan in beeld?

Dat vroegen veel mensen zich halverwege de lezing af. Langzaam werkte Bas Aarts daar naartoe, maar eerst kwam het kasteel van Loon op Zand nog aan de beurt.

In 1387 gaf hertogin Johanna van Brabant de plaatsen Tilburg met Goirle en Drunen in leen aan Paulus van Haastrecht, de heer van Loon op Zand. Paulus zetelde in een zware woontoren in Loon op Zand die tussen 1383 en 1387 door hem gebouwd was. Deze woontoren is het huidige 'Witte Kasteel'. Tot de sloop in 1770 stonden hier twee voorburchten bij. Latere bewoners lieten vanaf het witte kasteel een zogenaamde 'zichtlaan' aanleggen. Deze vormt nu de verbindingroute tussen Tilburg en Loon op Zand.

Er was dus tot dan toe geen enkele behoefte aan een kasteel in Tilburg!

Maar in 1473 veranderde dat. Speciaal voor Jan Pauwelszoon van Haastrecht, de achterkleinzoon van Paulus, werd Tilburg met Goirle afgesplitst van de rest van de heerlijkheid. Hierdoor ontstond de behoefte aan een passende woning voor de nieuwe heer in Tilburg. In de Hasselt werd in 1477 van de gebroeders Back een reeds bestaande 'stenen camer' aangekocht en verbouwd.

Het Kasteel van Tilburg in fasen

De aanvankelijke 'stenen camer', die mogelijk dateert van 1450, is misschien een zeer bescheiden bakstenen kasteeltje geweest. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog, in 1581, werd het door de opstandige Staatse troepen ingenomen en in brand gestoken. Hubert van Malsen herbouwde het daarna weer. Een afbeelding van omstreeks 1700 laat zien hoe het er toen uitzag.

In 1755 zou weer een nieuwe heer van Tilburg en Goirle, de graaf van Hogendorp, het oude huis grondig laten afbreken en een volledig rechthoekig huis laten bouwen. Het werd gefundeerd op houten palen en geplaatst op een eiland. In 1859 werd dit huis weer gesloopt, waarna er de fabriek van Pessers verrees.

Nadat ook dit gebouw gesloopt werd, vond in de jaren 1979-1980 een archeologisch onderzoek plaats. Hierbij werden de funderingen blootgelegd, waarbij een beeld ontstond van de verschillende bouwfasen. Zo werd de oorspronkelijke vorm uit circa 1450 herkenbaar. evenals een latere verbouwing. Het veel dikkere muurwerk dat gefundeerd was op houten palen dateert van latere tijd, toen het gebouw een rechthoekige vorm kende. Hiervan zijn helaas geen afbeeldingen bekend.

Na afloop van het onderzoek belooft de gemeente dat er bovengronds een 'herinnering' zou komen. Deze werd inderdaad gerealiseerd maar helaas niet tot ieders tevredenheid. Stadsarcheoloog Henk Stoepker, die het onderzoek destijds leidde, herkent in de gemetselde muurtjes op het Stenen Camerpark niet de funderingen die hij opgroef. De twist die de gemeente vervolgens aan de vermelding op de plaquette ter plaatse gaf is fenomenaal: het geeft een 'impressie' van het teruggevonden, verdwenen kasteel van Tilburg....

Blauwe Aders

Op donderdag 15 februari geeft Alfonso Gil Cantabrana, beleidsmedewerker Water & Riolering bij de Gemeente Tilburg, een korte lezing over het project 'Blauwe Aders'. Aansluitend vindt de jaarvergadering van de heemkundekring plaats.

Dit project, dat ook wel 'Tilburgs Deltaplan' wordt genoemd, dient om het overtollig regenwater snel af te voeren zodat wateroverlast in de stad voorkomen wordt. Eenmaal buiten de stad wordt het water verzameld en aangewend om tekorten in natuur-, landbouw- en recreatiegebieden aan te vullen.

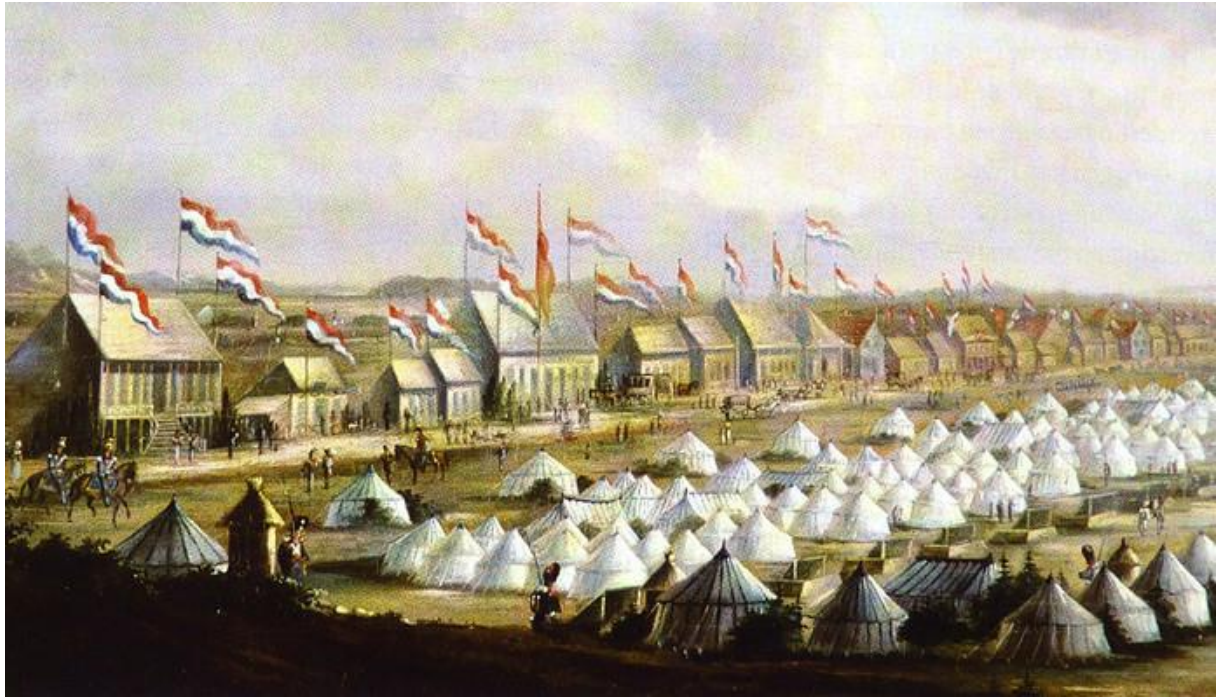
De lezing geeft een antwoord op de vraag waarom er overal in de stad gegraven wordt. Door klimaatinvloeden en de 'verstening' van de stad is er steeds vaker wateroverlast door zware regenbuien. Om het regenwater op een milieuvriendelijke manier af te voeren wordt gebruik gemaakt van grote leidingstelsels, waardoor het water de stad uit geperst wordt.

Tilburgse waterlopen

Het grondgebied van Tilburg wordt van oudsher doorsneden door talrijke waterlopen. Deze hebben een belangrijke rol gespeeld in de nederzettingsgeschiedenis van Tilburg. Naast de afvoer van hemelwater dienden ze als voedselbron voor de eerste bewoners van onze streken. De meeste van de circa 30 waterlopen die Tilburg rond 1900 nog kende zijn gedempt en vervangen door riolering. Andere natuurlijke afvoeren zijn nog aanwezig, zoals de Nieuwe Leij en de Donge.

Op zoek naar het legerkamp van Willem II Kamperen of creperen?

Rijen, 2 augustus 1831 – Kroonprins Willem II, opperbevelhebber van het Nederlandse leger, roept zijn officieren bij elkaar. Wat er al een tijdje aan zat te komen, zal hij nu bevestigen: de strijd tegen de opstandige België gaat beginnen. En wel vandaag!

Het startsein voor de Tiendaagse Veldtocht, zoals de aanval later de geschiedenisboeken in zou gaan, werd gegeven op een historische plek in de nabijheid van Tilburg. Ten westen van de stad was al maanden een gigantisch militair kamp opgericht. Over een lengte van 1700 meter, stonden lange rijen tenten en enkele houten barakken opgesteld. Afgewisseld met allerlei militaire objecten en bouwwerken zoals wachhuisjes, redoutes (verdedigingswerken), kookkuilen en latrines.

Archeoloog Jan Roijmans is onze gids tijdens een digitale wandeling door het verleden. Aan de hand van satellietbeelden van het huidige landschap, gecombineerd met historische documenten, brengt hij de oude situatie in het legerkamp tot leven. En zo wordt snel duidelijk dat elke romantische gedachte over deze periode naar het rijk der fabelen verwezen kan worden. Met zoveel mensen op elkaar gepakt en met minimale voorzieningen moet het dagelijks leven niet al te florissant zijn geweest.

Waarom dit kamp?

Als eerste schetst Jan de voorgeschiedenis. De aanleiding om het kamp hier te vestigen was de Slag bij Waterloo en de daaropvolgende nederlaag van Napoleon Bonaparte. Hierdoor ontstond er een machtsvacuüm, waardoor er behoefte was aan een bufferstaat. De toenmalige grootmachten wezen België en Luxemburg – zonder overleg – toe aan het nieuwe Nederlandse koninkrijk. Doordat de autoritaire koning Willem I zijn aandacht echter veel meer op het noorden vestigde dan op het zuiden, begonnen de Belgen te morren. Dit mondde in 1830 uit in een opstand, waarna Leopold van Saksen-Coburg tot koning der Belgen werd uitgeroepen. Een oorlog leek nu onvermijdelijk.

In de aanloop naar de strijd werden er op twee plaatsen legerkampen opgericht: in Oirschot en in Rijen. Deze plekken waren vooral zo gekozen vanwege de ligging: dichtbij de vijand, omringd door

heidegebied en strategisch gelegen bij inundatie (het laten onderlopen van een gebied met water). Tegenwoordig vinden we de locatie van kamp Rijen zo'n beetje ten oosten van vliegveld Gilze-Rijen, aan weerszijden van de Bredaseweg (die destijds dwars door het kamp liep).

Grondsporen

De satellietbeelden die met behulp van een vliegtuig zijn gemaakt, tonen hoogteverschillen van soms slechts enkele centimeters. Toch levert dit, gecombineerd met archeologische vondsten en andere bronnenmateriaal, interessante inzichten op. Zo wordt duidelijk dat kleine verhogingen ooit de funderingen voor de legertenten waren. Dat een greppel diende als latrine en een verlaging de basis vormde voor een kookkuil. Aangrenzend, in de richting van Rijen, lag een oefenterrein. Op de luchtfoto's is duidelijk te zien hoe de restanten van de oude loopgraven nog herkenbaar zijn in het landschap.

Ook over het dagelijks leven kan iets verteld worden. Dat officieren over een ruime tent voor twee personen, beschikten bijvoorbeeld. Maar dat de 'lotelingen' (soldaten) daarentegen het moesten doen met een ronde tent van 4 meter doorsnede, waarin ze met maar liefst 16 man sliepen. Met de voeten in het midden en het hoofd aan de buitenzijde: als spaken in een wiel. De koningstent was uiteraard van ruime afmetingen: ongeveer 9 bij 5 meter.

Kookkuilen waren 18 meter lang, 8 meter breed en 2 meter diep. Daaroverheen waren balken gelegd waaraan kookketels hingen. Op de bodem werden vuren gestookt om de ketels te verwarmen. Latrines (toiletten) waren geconstrueerd zoals sommigen die nog wel kennen uit de militaire dienstplicht of de scouting: een greppel met daarboven een balk waarop je kon zitten. Verder waren er 'winkeltjes' en 'restaurantjes' waar de officieren terecht konden. Ook werd het kamp bezocht door 'marketentsters'¹ Bij het lezingen-overzicht staat ook nog de info ie we van Coppens zelf hebben aangeleverd gekregen en prostituees.

Een rijksmonument?

Maar wat is nu de historische waarde van deze vondsten? Gebaseerd op objectieve criteria die gelden voor aanwijzing als zodanig, zou het een rijksmonument moeten zijn volgens Jan.

'Het is zeldzaam in zijn soort, nagenoeg het hele ensemble is herkenbaar en – last but not least – het is nog steeds in zijn volle pracht aanwezig!'

Tenslotte geeft Jan nog een inkijkje in zijn werk als archeoloog en de mogelijkheden van deze AN2-techniek. Jan gelooft in de kracht van het visuele. En dat wordt eens en te meer duidelijk na zijn verhaal.

Door: Theo van Etten

Een prinses van Oranje in Duitsland Sophie in Weimar

Meer dan 60 toehoorders bezochten de lezing over prinses Sophie. Op deze zomerse lenteavond luisterden zij geboeid naar het verhaal van Thera Coppens, dat met assistentie van Marie-Louise van Hasselt vorm werd gegeven. Nog dit jaar volgt een expositie in de Hermitage van Amsterdam, goed om alvast in de gaten te houden.

Prinses Sophie van Oranje (1824-1897) was het jongste kind en enige dochter van Anna Paulowna en de latere koning Willem II. Haar drie broers waren Willem (later koning Willem III), Alexander (als lievelingsbroer ook 'Dodo' genoemd) en Hendrik (bijgenaamd 'De Zeevaarder'). Het was de tijd waarin 'Wiens Neerlandsch bloed ...' van de dichter Hendrik Tollens (1780-1856) onze nationale hymne was.

Sophie wordt gedoopt in de Sint Jacobskerk in Den Haag. Ze groeit voornamelijk op in paleis Soestdijk, maar tussen haar 8^e en 15^e jaar verblijft ze regelmatig in Tilburg. Dan logeert ze bij haar vader en bij oom Frederik. In 1838 schrijft ze in haar dagboek: 'Ik heb er gedanst met de hele wereld'. De prinses speelt met beschermelingen van Thomas van Dooren, een oudere dochter van Pieter van Dooren en met buurmeisjes van de familie Bogaers uit de Heuvelstraat. Vaak logeert ze ook bij de familie Vreede. Vanuit Tilburg schrijft de jonge Sophie brieven die pas veel later zijn ontdekt. Op Dongewijck, dat eigendom is van haar vader, leert ze zelfs een tuintje aanleggen en koeien melken.

Tafelpiano

Tijdens haar Tilburgse periode krijgt ze als 9-jarig meisje een bijzondere piano. Het betreft een tafelpiano (dus nog met horizontale klankkast) die met allerlei versierselen is ingelegd. Dit jaar is de tafelpiano door Marie-Louise van Hasselt aan het Geelvinck Muziek Museum in Zutphen geschonken.

Deze tafelpiano was afkomstig van de Bredase fabriek van P. de Ruijter (opgericht in 1832). Bijzonder was de decoratie met gekruiste kanonnen, een stapel kanonskogels en rokende granaten. Mogelijk verwijzen deze versierselen naar Koning Willem II. Wijlen ons heemkundelid Frans Kense schreef hier in 2015 in het tijdschrift 'Tilburg' nog een uitgebreid artikel over. Bij het afscheid van de piano eerder dit jaar werd een cd met speciale – aan Koning Willem II opgedragen - muziek uitgebracht.

Weimar

In 1842 trouwt Sophie in Den Haag met haar volle neef Carl Alexander van Saksen Weimar Eisenach. Vervolgens vertrekt ze per stoomschip naar Weimar (wat 'gewijd water' betekent en voor haar als inspiratiebron werkt). Ook de Deense (sprookjes)schrijver en dichter Hans Christian Andersen, die goed bevriend is met haar echtgenoot, is op de bruiloft aanwezig. In Weimar vervult Sophie een belangrijke rol in het culturele leven: theater, literatuur en kunstonderwijs. Zelf is ze een leerling van de beroemde Franz Liszt waarmee ze lang bevriend blijft.

In 1892 vierden Sophie en Carl Alexander hun 50-jarig huwelijksfeest. Bijzonder is de foto die ter gelegenheid daarvan door Louis Held wordt gemaakt. Omdat beide echtelieden op dat moment namelijk elders verbleven, verwerkte hij twee afzonderlijke afbeeldingen tot één foto. Ook toen werd er dus al gefotoshopt!

Carl Alexander overlijdt in 1885, Sophie in 1897. Dat gebeurt nadat zij tijdens een opvoering van een blaaskapel onwel wordt. Ze wordt dichtbij de graven van Goethe en Schiller begraven, in vanuit Rusland aangevoerde aarde. Een jurk van haar is nog te bewonderen in Paleis 't Loo.

Erfgoed

Dankzij Sophie staat een erfenis van Goethe nu op de werelderfgoedlijst van Unesco, omdat alles bij elkaar gehouden en geordend is. Later werd er nog een (erotischer) deel aan toegevoegd en kwam er een archief van Schiller bij.

Uiteraard was er de mogelijkheid om het (gesignde) boek van Thera Coppens Sophie in Weimar'/ een prinses van Oranje in Duitsland' (5^e druk!) te kopen. Ook de CD met de originele tafelpianomuziek was verkrijgbaar. Kortom, deze avond was een schot in de roos, dat bleek uit het langdurige applaus na afloop van de boeiende lezing.

Met dank aan Christ Libregts voor dit verslag!

Overleven in de marge van de samenleving

‘Het was best even spannend toen ik Jo en Jan weer onder ogen moest komen’, begint Pieter Tops zijn verhaal. ‘Blijkbaar had ik hen als criminelen afgeschilderd’.

Beide personen spelen een belangrijke rol in een verhaal over de Tilburgse Vogeltjesbuurt, dat in zijn boek ‘De achterkant van Nederland’ verscheen. Dit jaar presenteerde Pieter Tops een nieuw boek over deze wijk: ‘Een ongetemde buurt’. De eerste exemplaren zou hij aan Jo en Jan aanbieden. Maar in de tussentijd waren de rapen gaar geworden. ‘Uiteindelijk leidde het toch tot een goed gesprek’, aldus Tops.

Sportschool

Het was niet Pieters eerste spannende moment in de Vogeltjesbuurt. Toen een wijkagent hem voorafgaand aan zijn onderzoek rondleidde, kwam hij plotseling oog in oog te staan met Corin Denis, een van de beruchtste criminelen uit de wijk. ‘Tja, daar sta je dan, wat gaat er gebeuren? Met dat idee in mijn hoofd wachtte ik af toen hij naar ons toe kwam. ‘Dus jullie gaan een boek schrijven? Dat wist ik al lang. Kom maar eens mee’ en hij leidde ons naar een paar garageboxen. ‘Kijk, voor de jeugd’, zei hij terwijl hij de roldeur opende. Binnen stonden sporttoestellen en andere fitnessapparatuur opgesteld. ‘Zo blijven ze toch van de straat hè’, sloot hij af.

Groene vingers

Dit soort tegenstrijdigheden zou Pieter Tops gedurende zijn onderzoek nog veel vaker meemaken. Pieter is als hoogleraar bestuurskunde verbonden aan Tilburg University en raakte betrokken bij het landelijke Grote Stedenbeleid. De Vogeltjesbuurt was daarbij een van de projecten omdat er een ‘alternatieve werkelijkheid’ ontstaan was. Daarnaast betrok burgemeester Noordanus hem bij een onderzoek naar de hennepcultuur, omdat er mensen met ‘groene vingers’ gesignaleerd waren. Het onderzoek kende als centrale vraag: hoe konden deze wijken uitgroeien tot een broeinest van criminaliteit waar geen kruid tegen gewassen bleek?

Vrijstaat

In zijn boek (‘het is eerder een canon dan een roman’) schetst Tops op heldere en overzichtelijke wijze een aantal belangrijke ontwikkelingen in de sociale geschiedenis van de buurt. Het ‘ongetemd’ in de titel wijst op het element van onvoorspelbaarheid dat aanwezig blijft in een volksbuurt waar men ‘meester is in het overleven in de marge van de samenleving’. Een fysieke renovatie is dan geen wondermiddel voor sociale verandering.

Het gemeentelijk ‘onmaatschappelijkheidsbeleid’ uit de jaren vijftig vormde een belangrijke aanleiding voor de specifieke samenleving in de Vogeltjes- en Visserijbuurt. Omdat de ‘onderkant’ maar niet wilde doen wat de ‘autoriteiten’ bedachten. Er werd gesproken over concentratie- en spreidingsbeleid. Zo werden de ‘zwaksocialen’, ‘asocialen’ en ‘antisocialen’ als groep gedefinieerd en vervolgens bij elkaar in één wijk gehuisvest. Daarop volgde in de jaren 60 een beleid van zelfontplooiing, waar de bewoners op hun geheel eigen manier mee omgingen. In deze periode ontstonden hele familiestraten.

Tegelijk was er ook veel compassie. Zo werd in 1948 al een wijkcentrum opgericht (met bouwpastoor) en werden door de fraters cursussen gegeven Juffrouw Hamers verrichtte maatschappelijk werk om het volk ‘te verheffen’.

Tweety

Ondanks deze inspanningen ontstond er een onleefbare buurt waar de politie als grote vijand werd behandeld. Waar de ‘kevertjes’ waarin de politie destijds reed regelmatig op z’n kop werden gelegd. De hypocriete houding van de overheid met de hennepcultuur in de jaren 90 deed daar nog een schepje bovenop. Waarna de buurt uitgroeide tot ‘een vrijstaat waarin een normaal leven niet meer

mogelijk was'. De actie 'Tweety' moest schoon schip maken. Op 4 oktober 2005 trokken politie en gemeentereiniging in colonne de wijk in. Op één dag werden 42 hennepkwekerijen en 2 XTC-labs opgerold.

Nuance

Alles bij elkaar ontstaat er een genuanceerder beeld van de Vogeltjes- en Visserijbuurt. Pieter Tops: 'De situatie heeft kunnen ontstaan doordat de problemen van de na-oorlogse maatschappij werden afgewenteld op een zwakke groep. Die vervolgens ruimte kreeg om een eigen wereld te creëren. Zo voorzagen de bewoners in eigen levensonderhoud waarbij geld belangrijker was dan onderwijs en persoonlijke ontwikkeling.

Bovendien was het lastig ontsnappen aan deze wereld met een (te) sterke sociale cohesie. Wilde je studeren? Een net pak aan? Contact leggen met 'de buitenwereld'? Dat werd je niet in dank afgenomen. En dus liet je dat wel uit je hoofd. Aan de andere kant werd de wiethandel oogluikend toegestaan en waren er genoeg Tilburgers die daar weer baat bij hadden. Zo hebben we er uiteindelijk allemaal aan meegedaan'.

Liefdevolle strengheid

Volgens Pieter is de buurt tegenwoordig minder terughoudendheid ten opzichte van 'buiten'. Zo ontstaan er mogelijkheden voor het maken van eigen keuzes: kinderen die ook naar havo gaan, minder 'op de stoep' leven en er via social media eigen netwerken op na houden. Na een beleid van strenge barmhartigheid en naïef gedoogbeleid - moet toch kunnen - zitten we nu in de fase van 'liefdevolle strengheid'.

De 'what you hear is what you get'-presentatie (met andere woorden: Pieter gebruikte geen slide-show) werd bezocht door ruim 70 belangstellenden. Er waren opvallend veel niet-leden en drie mensen waren afkomstig uit de Vogeltjesbuurt. Ruim 10 mensen hadden het boek al gelezen.

Door: Christ Libregts en Theo van Etten

Gek of geniaal?

De nalatenschap van Napoleon Bonaparte

Wat moeten we nou eigenlijk vinden van Napoleon Bonaparte? Was hij inderdaad de geniale staatsman die verantwoordelijk was voor tal van nuttige hervormingen, waar we nog steeds veel plezier aan beleven? Of was 'de kleine Corsicaan' toch meer een machtswellusteling, die met zijn vele veldslagen honderdduizenden mensen de dood in heeft gejaagd?

Deze vraag stond centraal bij de lezing – 'Wat een raar woord is dat, ik lees toch niet?' – van Jean Dewaerheid. Jean steekt zijn passie voor Napoleon niet onder stoelen of banken. 'Geniaal was hij zeker, maar er was ook een grote schaduwzijde', steekt hij van wal.

Postzegels en sigarenbandjes

Jean Dewaerheid was lector Nederlands en geeft nog steeds colleges in heel Europa. Vanuit zijn hobby als filatelist ontdekte hij postzegels met Napoleon erop. Dit vormde de aanleiding voor zijn onderzoek. Zijn presentatie is dan ook doorspekt met afbeeldingen uit zijn verzameling postzegels en sigarenbandjes. Maar ook de talloze afbeeldingen die Napoleon van zichzelf liet maken vormen de leidraad voor een interessant verhaal, waarmee zowel de lichte als de donkere zijde van deze veldheer en staatsman worden belicht.

Rechten van de mens

Het eerste voorbeeld daarvan vormt het schilderij 'De eed op de kaatsbaan'. Kort na de Franse revolutie in 1789 werd de grondwet vastgelegd. Een grondwet! Die bestond nog niet in Europa. Tevens werd in de 'Verklaring van de rechten van de mens en burger' vastgelegd dat iedereen gelijk is. Dat klinkt heel bijzonder, ware het niet dat de praktijk toch net iets anders lag. Zo kregen de arme mensen geen stemrecht, toch zo'n 80% van de bevolking. De patroon bleef de baas en de slavernij bleef van kracht. Kortom: de macht bleef gecentraliseerd bij een beperkte groep mensen.

Slavenopstand

Een ander -minder fraai - gevolg van de Franse Revolutie was de Haïtiaanse slavenopstand in 1802 in de Franse kolonie Saint-Domingue. De Fransen reageerden hierop met een etnische zuivering waarbij maar liefst 100.000 slaven in de scheepsruimen werden vergast. En of dit feit niet bijzonder genoeg is: pas in 2005 werd dit bekend bij de huidige generatie Fransen ... Voor Noord-Brabant bracht de – volgens de geschiedenisboeken succesvolle opstand - de suikerbietenteelt tot bloei. Voorheen kwam dit product uit Haïti maar werd nu een inlands product.

De jonge Napoleon

'Wie noemt zijn kind nou Napoleon? En dan die rare achternaam: Bonaparte!' Dat zullen zijn klasgenoten ook gedacht hebben toen zij een reden zochten om de jongen te pesten. De familie was van Italiaanse afkomst, vandaar deze opvallende naam.

Later in het leger maakt Napoleon een bliksemcarrière door. In 10 jaar tijd klimt hij op tot divisiegeneraal en in 1796 wordt hij opperbevelhebber van het leger. Hij is dan pas 26 jaar oud. Vervolgens trekt hij door Europa om zijn boodschap van 'Liberté, égalité, fraternité' te verspreiden. Maar aangezien hij de daad niet echt bij zijn woord voegt, wordt hij al snel als een gevaar voor Europa gezien. Overal waar hij komt rooft en plundert hij. De kunstwerken verhuizen naar Parijs en lokken tegenwoordig nog steeds miljoenen toeristen naar de stad.

Propaganda

Hij laat zich op een schilderij vastleggen als overwinnaar, trots poserend op de brug van Arcole. Pure propaganda volgens zijn broer Louis Bonaparte. Volgens hem heeft hij nooit op die brug gestaan, maar zat hij eronder. Bevend van angst. Desondanks creëert Napoleon zo het beeld van een

zelfbewust veldheer die Frankrijk groot zal maken. Voor vrijwel alle schilderijen met zijn beeltenis neemt hij de regie zelf in handen. Vaak ontmoet hij de schilder niet eens. Slechts één keer weigert een schilder om op die manier te werken. De half afgemaakte potloodtekening diende vele jaren als basis voor de Franse bankbiljetten.

Staatsgreep

In 1798 gaat Napoleon in Egypte op avontuur, waar zijn veldslagen wisselend succes kennen. Zo wordt zijn vloot vernietigd, doordat de Engelsen onder leiding van admiraal Nelson een betere tactiek hebben. 'Succesvol' is hij bij Jaffa, waar hij 4.000 Ottomaanse soldaten koelbloedig laat executeren.

Een jaar later wordt hij teruggeroepen naar Parijs, waar de pleuris is uitgebroken. Napoleon wordt aanvankelijk bijna gelyncht omdat hij als verrader wordt gezien nadat hij de stad eerder in de steek heeft gelaten. Maar dankzij loyale officieren wordt hij in het zadel geholpen en is de staatsgreep een feit. Napoleon wordt de eerste consul van Frankrijk.

Vanaf dat moment voert Napoleon belangrijke hervormingen door. Zo introduceert hij een nieuwe kalender en jaartelling. De persvrijheid wordt ingeperkt: het aantal dagbladen wordt gereduceerd van 73 tot 4. De voertaal in Europa wordt Frans.

Op dit moment trekt Napoleon de macht volledig naar zich toe. Frankrijk wordt verdeeld in departementen met een préfet aan het hoofd. Deze wordt persoonlijk door Napoleon benoemd, evenals de 'sous-prefecten' en burgemeesters. 'Je zou dit vriendjespolitiek kunnen noemen', aldus Dewaerheid. 'Maar misschien was het wel een verstandige keuze voor die tijd?'

Ezel

Een van de bekendste schilderijen is die waarop Napoleon in vol ornaat op zijn steigerend paard zit. Hij laat dit maken 'ter gelegenheid' van zijn tocht over de Alpen. Slechts één man had dat ooit gepresteerd maar ja, die had dan ook olifanten tot zijn beschikking. Napoleon zou de bergketen met paarden bedwingen. Of toch niet? Jean toont een ander schilderij, waarop een verkleumde Napoleon in een doek gewikkeld op een ezel rijdt. Waarschijnlijk is dit de werkelijke situatie geweest.

Vergiftigd

Een bekende houding van Napoleon Bonaparte is die waarbij hij zijn rechterhand in zijn jas steekt. 'Waarom deed hij dat?' vraagt Jean. Meerdere hilarische antwoorden doen de ronde: 'Om zijn broek op te houden'. De echte reden betrof echter maag- en leverklachten. Als 'medicijn' gebruikte hij opium en arsenicum, in die tijd gebruikelijke middelen voor degenen die dat konden betalen. En hiermee verwijst Jean meteen de mythe dat Napoleon zou zijn vergiftigd, naar het rijk der fabelen: 'Ja, hij was vergiftigd. Maar uiteindelijk heeft hij daar zelf voor gezorgd.'

Keizer Bonaparte

Vanaf 1802 verandert de exposure van Napoleon. Van veldheer transformeert hij tot staatsman en in latere jaren zelfs tot halfgod. Het is de opmaat naar het jaar 1804 waarin hij zijn vrouw Joséphine tot keizerin en zichzelf tot keizer kroont. Ook hiervan wordt een weelderig schilderij gemaakt waarop alle belangrijke personen uit die tijd ten tonele worden gevoerd. Maar ook hier viert de manipulatie hoogtij: veel van deze personen waren in werkelijkheid niet aanwezig. De plechtigheid duurde hooguit enkele minuten en de achtergrond is zwaar overdreven uitgevoerd.

Waterloo

Napoleon verstaat de kunst om alles in zijn eigen voordeel uit te leggen. Grote nederlagen weet hij om te vormen tot victorie. Maar na de veldslagen in Rusland, Leipzig en Trafalgar wordt hij verbannen naar Elba. Eenmaal terug vindt hij zijn Waterloo bij ... nee, niet bij Waterloo maar bij een gehucht daar ergens in de buurt. Omdat de overwinnaar – in dit geval Wellington – een veldslag zijn naam geeft, werd dit het Engels goed bekende Waterloo.

De rest is geschiedenis. Napoleon sterft op Sint-Helena, volgens een latere autopsie aan maagkanker. Zijn lichaam wordt met groot eerbetoon naar Parijs gebracht en in vijf delen bijgezet in de Dôme des Invalides. Waar bezoekers nu nog steeds het hoofd buigen voor de keizerlijke resten.

Nalatenschap

Naast de bekende nalatenschap van Napoleon herinneren ook nog veel onbeduidende zaken aan zijn heerschappij. Neem nu de bomen langs onze wegen. Napoleon liet een modern Europees wegennet aanleggen dat Parijs met tal van grote steden verbond. Natuurlijk was het voornaamste doel hiervan om zijn legers zo snel mogelijk van A naar B te brengen, iets dat zijn grote voorbeeld Julius Caesar eerder had gedaan en Adolf Hitler na hem herhaalde. Ook liet hij bomen langs de routes planten, zodat het voetvolk in de schaduw kon lopen.

Op enig moment bleek dat Joséphine hem geen kinderen kon schenken. Wat nu? Een fenomeen als echtscheiding bestond nog niet, dus voerde hij deze wettelijke mogelijkheid in. In Nederland, waar Napoleon drie keer een rondreis maakte, ontstonden Franse scholen om de nationale taal te onderwijzen. Op volgorde genummerde huizen waren nodig om te weten waar iedereen woont, zodat de juiste belasting geheven kon worden. Om diezelfde reden werden ook huwelijken, geboortes en achternamen geregistreerd. Waarbij de 'rare' achternamen die we nu nog kennen, zoals 'Poepjes', 'Naaktgeboren' of 'Dewaerheid' waarschijnlijk niet ter plekke werden verzonden zoals vaak gedacht wordt, maar al langer als een bijnaam bestonden.

Dienstplicht

Op basis van deze registratie stelde Napoleon zijn leger samen. Ongehuwde mannen zonder kinderen, in de leeftijd tussen 18 en 40 jaar, kwamen in aanmerking om als 'loteling' het land te dienen. Daarbij golden slechts enkele uitzonderingen, bijvoorbeeld als je lichamelijk niet in staat was om een trekker van een geweer over te halen, of met je tanden een kruitzak te openen. Regelmatig leidden 'bedrijfsongevallen' in deze tijd dan ook tot afgehakte wijsvingers of het afbreken van voortanden. In totaal werden 30.000 Nederlanders ingelijfd waarvan de helft sneuvelde.

Rechts houden voor verkeer, het metrisch stelsel, nachtelijke straatverlichting, het Burgerlijk Wetboek, het Kadaster en ga zo maar door. De lijst lijkt oneindig. Maar natuurlijk is er ook de keerzijde die zich in duidelijke cijfers laat zien. 20 jaar crisis volgde op Napoleons beleid. 1 miljoen Franse doden en 3 miljoen Europese slachtoffers vielen er tijdens zo'n 700 veldslagen in een kwart eeuw tijd...

Jean Dewaerheid besluit zijn verhaal dan ook met de volgende opmerking: 'Napoleon bedacht geniale dingen, ik ben fan van hem. Maar naarmate ik hem beter leer kennen, wordt dat steeds minder.'

Slag bij Waterloo: om de Toekomst van Europa

Op donderdag 20 september geeft Jan Pieter Six een presentatie over de Slag bij Waterloo. Dit kolossale militaire treffen vond meer dan 200 jaar geleden plaats en bepaalde in belangrijke mate de toekomst van Europa. Deze laatste klassieke veldslag uit de historie spreekt daarom nog altijd tot de verbeelding.

De strijd werd uitgevochten op het toenmalige grondgebied van het kersverse Nederlandse koninkrijk. Uiteindelijk verloor Napoleon Bonaparte de strijd van de coalitie van Britse, Nederlandse en Hannoverse eenheden. Maar het scheelde maar heel weinig of de rollen waren omgedraaid. Jan Pieter Six schetst tot in detail waardoor dat kwam. Soms door een strategische keuze, maar veel vaker leidde (het gebrek aan) communicatie tot een drastische wending van de strijd.

Reconstructie

De presentatie gaat over de aanleiding, het treffen en de gevolgen van de Slag bij Waterloo. Tal van fraaie afbeeldingen ondersteunen deze reconstructie. Het zal gaan over de Franse Revolutie, de hoofdrolspelers (Napoleon, Wellington en Blücher) en de strategie bij de Franse Invasie van 1815. Vervolgens leiden de voorbereidende veldslagen bij Ligny en Quatre Bras tot het finale treffen. Als laatste zal de cruciale rol van de Nederlandse troepen en de politieke betekenis van dit gebeuren belicht worden.

Over de spreker

Jan Pieter Six (1948) is jurist en werkte jarenlang in de verzekeringswereld, onder andere bij Interpolis in Tilburg. Sinds 2010 is hij adviseur in duurzaamheid voor bedrijven. De Slag bij Waterloo heeft hem altijd gefascineerd. Een gevoel dat hij tijdens de lezing probeert over te brengen op zijn publiek.

Omschrijving datum en tijd

Locatie: Regionaal Archief Tilburg (Kazernehof 75).

Aanvang: 20:00u

Einde: (circa) 22:00u

Niet leden betalen € 4,- entree. De koffie is gratis.

Toelichting

Vooraf aanmelden is niet nodig.

De Apocalyps – Oorzaken en gevolgen van de Eerste Wereldoorlog

Dit jaar is het precies een eeuw geleden dat de Eerste Wereldoorlog eindigde. Deze rampspoed, ook wel *Apocalyps* genoemd, had toen het immense aantal van 20 miljoen levens gekost, plus 21 miljoen invaliden. Hiernaast leidde de *Great War* onder veel meer tot de val van drie keizerrijken en het Ottomaanse Rijk en vormde het de opmaat voor de WO II.

In de meeste Europese landen zal de *Great War* in 2018 ongetwijfeld veel aandacht krijgen. Vooral op 11 november, *Remembrance Day*, te vergelijken met onze 4 mei herdenking.

In Nederland leeft de *Great War* veel minder, want Nederland was in 1914-1918 neutraal. Daardoor krijgt dit immense drama bij ons helaas weinig aandacht en weet men er in ons land in het algemeen vrij weinig over.

De vraag door welke oorzaken en door welke partijen de rampzalige Eerste Wereldoorlog is veroorzaakt, vormt nog steeds het grootste vraagstuk van de moderne geschiedenis en zorgt in de rest van Europa nog altijd voor veelal heftige discussie en controverse.

Mijn lezing heeft als doel de complexe thematiek voor eenieder toegankelijk te maken. Ik zal aandacht besteden aan de belangrijkste stromingen in de zeer omvangrijke literatuur over schuldvraag en oorzaken. En passant besteed ik ook aandacht aan de gevolgen van de oorlog.

De presentatie bestaat in twee varianten:

- een presentatie van ruim een uur, met 130 illustraties;
- een presentatie van ruim twee uur, met 218 illustraties.

Jan Pieter Six
(jhr.mr. J.P.H. Six)
Burg. Damsstraat 29
5037 NP Tilburg
+316 1450 6676
jps@sixcsr.nl
www.sixcsr.nl

**LEZING OP 15 NOVEMBER 2018 IN RAT DOOR ANITA DE HAAS,
VICEVOORZITTER BESTUUR VAN DE 175 JARIGE
NIEUWE KONINKLIJKE HARMONIE OVER VERLEDEN, HEDEN EN TOEKOMST**

Verleden

In 1843 opgerichte muziekvereniging NHK startte in 1850 met het geven van de 'armenconcerten', waarvan de opbrengst bestemd was voor de behoeftigen van Tilburg. Twaalf jaar later was er sprake van een heuse muziekschool, die later de basis zou vormen voor de Tilburgse muziekcultuur. Tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog speelde de NKH een belangrijke rol in het verenigingsleven en is van groot belang voor het cultureel erfgoed. Vooral ouderen zullen zich de 'borrelavonden' en 'Midzomerfeesten' in de Harmonietuin nog herinneren.

Heden

De sociëteit NKH is een ontmoetingsplaats voor mensen uit (de regio), met een historisch pand aan de Stationsstraat als uitvalsbasis. Samen met onder andere Factorium wordt de samenwerking gezocht op het gebied van muziek, dans en zang. Op verschillende plekken in de stad worden concerten georganiseerd en er wordt veel energie gestoken om de jeugd te interesseren voor muziek. Met onder andere 'muziekproeverijen' voor basisscholen en het Opstaporkest als resultaat. 2018 zal in het teken staan van het 175 jarig bestaan van de vereniging.

Toekomst

Bijzondere aandacht is er voor een te formeren wijkorkest. Van hieruit wil de NKH een doorstroom creëren naar het Opstaporkest en vervolgens naar een plekje in het Harmonieorkest. Zoekend naar samenwerking en verbinding treedt het Seniorenorkest regelmatig op in verzorgingshuizen. Muziek haalt immers herinneringen naar boven, maakt blij en brengt een gemoedelijke en feestelijke sfeer. Een bijzondere ontwikkeling is de vorming van het Muziekhuis in de Stationsstraat.

Plaats en aanvang van de lezing

De lezing is op 15 november en vindt plaats in het Regionaal Archief Tilburg (Kazernehof 75). Aanvang is 20.00u en de lezing is rond 22.00u afgelopen. De organisatie is in handen van Heemkundekring Tilborch. Niet leden betalen € 4,- entree, de koffie is gratis. Parkeren is mogelijk achter het Duvelhok (ingang Dunantstraat).

